

HADIFOGLYOK MAGYARORSZÁGON A HÉTÉVES HÁBORÚ FOLYAMÁN.

A hadifoglyokkal való emberségesebb bánásmód a XVII. században kezdődik, melynek végéfelé már találkozunk olyan szerződésekkel, melyekben a hadviselő felek kötelezik magukat a hadifoglyokkal való jobb bánásmódra. Ilyen szerződést kötött 1692 máj. 2-án I. Lipót XIV. Lajossal, melynek megállapodásai szerint a hadifoglyokkal kíméletesen kellett bánni, nekik naponta egy adag kenyeret adni, fekszalmájukat pedig minden 8 napban felújítani. A hadifoglyokat állandóan a front mögött tartották s minden 14 napban kicserélték őket, még pedig szám és rendfokozat szerint.¹

Később a kicserélések mind nagyobb időközökben s mindig kisebb számban történtek, úgy hogy hosszabb hadjáratok alatt a seregnél lévő nagyszámú hadifogoly megnehezítette a sereg élelmezését s gátolta a gyorsabb hadmozdulatokat.

Így történt a hétéves háborúban is.² Már 1759-ben körülbelül 16,000-re rúgott a hadifoglyok száma s ezért a haditanács czél-szerűnek látta a foglyokat távol a harcztértől, valahol az ország belsejében internálni. E célra a Dunántúl s Horvátország alkalmas várait szemelték ki, elkészítették a tervet, melyet azután megküldtek a magyar kir. helytartótanácsnak és a bánnak, hogy

¹ *Ujhelyi Péter* Az állandó hadsereg története. Budapest, Magy. Tud. Akad. 1914. 188. l.

² A hövetkezőkhöz az *Orsz. Ltárban* a következő jelzés alatt őrzött iratok szolgáltatják az anyagot Helytten o.: Miscell. fasc. 77. nr. 497. Kancz. O.: Orig. Ref. és Conc. Exp. 1759—1767 e tárgyra vonatkozó iratai melyeknek darabonként való elősorolását nagy számunkra való tekintettel mellőz-nöm kell.

tegyék meg a kellő intézkedéseket. E tervezet szerint a következő helyeken és számban helyezték volna el a porosz hadifoglyokat :

Pettau.....	1,500
Zágráb	1,500
Petrinje	1,500
Károlyváros	1,500
Varasd	1,500
Kőrös	1,500
Ivanics	1,000
Kaproncza .	1,000
Szentgyörgy	1,000
Csáktornya }	4,000
Kanizsa }	
Összesen :	16,000

Hogy az őrzést megkönnyítsék, tehát jól megerősített városokat szemeltek ki. Miután azonban előreláthatólag nem lehetett az összes foglyokat a kaszárnyákban elhelyezni, a haditanács úgy tervezte, hogy a foglyok egy részét a lakosság házaiban helyezze el, fizetve értük a kiszabott hálópénzt. Gmundenben már egybegyűjtötték a hadifoglyokat s csoportokra osztva készen állottak a hosszú útra, melyet a legénységnek gyalog, a tiszteknek pedig szekéren kellett volna megtenniök. Az útvonal is előre meg volt határozva, mely helyiségekben kell átvonulniok, hol tartatnak pihenőnapok stb. Itt a menetirány: Gmundt, Gössritz, Horn, Langenlois, Krems, St.-Pölten, Siegartskirchen, Purkersdorf, Petersdorf, Traisskirchen, Lichtenvört, Neukirchen, Schottwien, Mürz-zuschlag, Kindberg, Bruck, Frohleithen, Graz, Wildon, Ehrenhausen, Marburg. Itt két részre szakadva a Kanizsára rendelték St.-Lorenzen s Radkersburgon át jöttek volna Magyarországra, a másik rész Pettauban több csoportra oszolva a következő útvonalakon jutott volna rendeltetési helyeire: 1. Pettauból Hrasztinán, Triskralon, Suseden át Zágrábba. 2. Zágrábból egy rész Goriczán, Pechanzon át Petrinjába. 3. Zágráb—Jasztrebác—Károlyváros. 4. Pettau—Saurics—Peteranez—Varasd. 5. Pettau—Toplicza—Kőrös—Marica—Ivanicza. 6. Pettau—Lubrinz—Hrastovecz—Kaproncza—Virje—Szentgyörgy. 7. Pettau—Varasd.

1759 decz. 6-án kapta meg a helytartótanács és a bán e tervezetet, de alig láttak hozzá az előkészületekhez, midőn decz. 12-én arról értesítették őket, hogy a tervet megváltoztatták, a hadifoglyokat az örökös tartományokban fogják internálni, Magyarországra majd csak tiszteket küldenek. Hogy miért történt e hirtelen változtatás, nem tudjuk. Így már most Bruckban, Hainburgban, Wr.-Neustadtban, Grázban, továbbá a tengerparti városokban helyezték el a porosz hadifoglyokat. Őrizetükre néhány sorkatonát s nagy számban rokkantakat rendeltek ki.

Miként a haditanács kilátásba helyezte, 1760-ban tényleg küldtek is Magyarországra 40 fogoly tisztet. Ezeket s a később ide küldött más kilenczet Budán, Pozsonyban, Szegeden, továbbá Arad és Bihar megyében helyezték el. Miután pedig a kaszárnyák kellett a bevonuló újonczok számára, de különben is berendezésük sem volt olyan, hogy ott tiszteket helyezzenek el, ha mindjárt hadifoglyok is, azért a városi polgároknál szállásolták be őket, kik ez ellen kiváltságaikra hivatkozva ugyan váltig tiltakoztak, de fizetvén a katonaság a szálláspénzt, lassankint belenyugodtak különbeni mentességük fenntartásával. A fogoly tisztek mindenütt szabadon járhattak, kelhettek, csak a város területét nem volt szabad elhagyniok, vendéglőben étkeztek s egyébként is víg életet folytattak. Pénzt azonban hazulról nem kaphattak s így egyre szaporodtak adósságaik, úgy hogy a békekötéskor már 2500 frt adósság várt kifizetésre. Minthogy a hadifoglyokat kölcsönös kártérítés nélkül cserélték ki, az ilyen adósságok rendezésére Berlinben egy vegyes commissio működött, de bizony egyik-másik hitelezőnek esztendőig kellett várnia. A haditanács bekérte az eredeti adósleveleket, átküldötte a berlini bizottságnak s míg az elintézte, addig is a hadipénztár és a bécsi udvari kamara néhány hitelezőt kielégített, minthogy már igen-igen panaszkodtak, a mi nem is csoda, lévén már akkor 1767.

Bármily emberségesen bántak úgy Magyarországon, mint az örökös tartományokban a foglyokkal, mégis sokan megkísérelték a szökést. Miután megesett, hogy két fogoly porosz tiszt postán szökött ki az országból, szigorú rendelet bocsájtatott ki, hogy a postakocsin utazók útleveleit lelkiismeretesen vizsgálják meg s útlevél nélkül senkit se szállítsanak ki az országból. A szökést a

köznép legtöbbször még elősegítette, szanalomból hetekig rejtegették a szökevényeket, ellátták őket mindennel s át is csempészték a határon titkos hegyi ösvényeken. Ezért közhírré tétetett, hogy azok, kik a hadifoglyok szökését elősegítik, ilyeneket maguknál rejtegetnek, ugyanazon büntetéssel sújtatnak, mint a katonaszökevényeket rejtegetők, viszont a ki ilyen szökevény foglyokat elfog s beszolgáltatja a katonai hatóságnak, 24 frt jutalomban részesül.

Azon hadifoglyok s hozzánk szökött porosz katonák, kik csak porosz hadiszolgálatban állottak, de nem voltak porosz állampolgárok (legnagyobb részben lengyelek), tetszésük szerint vagy szabadon hazamehettek hazájukba, vagy pedig Magyarországon is letelepedhettek. Ezen porosz hadifoglyok s katonaszökevények telepítését egyidejűleg hajtották végre a rokkant katonák letelepítésével. 1761 júl. 8-án kelt rendeletében a királyné a következő utasítást adta a helytartótanácsnak: «A miket a mi kedves Magyarországnak hasznára és előmozdítására akarunk tenni, azok közt nem utolsó helyen áll a telepítés. Ezen anyai gondoskodásunk bebizonyítására óhajtjuk, hogy úgy azok, kiket «Die Knechte und der Tross»-nak neveznek, mint porosz hadifoglyok, kik közt sok az iparos, Magyarországon letelepedjenek. De minthogy távol áll tőlünk, hogy ezt a lakosság sérelmére, vagy akarata ellenére tegyék, hűségteknek ezennel meghagyjuk, hogy a földesuraktól tudják meg, hajlandók-e erre és milyen feltételek mellett.» A helytartótanács ilyen értelemben átírt a megyékhez s ezek a megyegyűlésen kihirdették, megtárgyalták s az eredményről értesítették a helytartótanácsot. A legtöbb megye válasza így szólt: még a saját népünk számára sincs elegendő föld, nemhogy idegenek számára volna. Több megye csak iparost hajlandó befogadni, Szerém megye pedig csak katolikusokat, mert más vallásúak befogadását tiltják a privilegiumaik. Szerém megye különben hajlandó volt 300—400 hadifogoly telepest befogadni, a helytartótanács által javasolt következő feltételek mellett: 1. A telepéseknek annyi föld adandó, hogy annak megművelése biztosítsa megélhetésüket. 2. Ötévi adómentesség. 3. A szükséges felszereléshez adandó bizonyos pénzösszeg. Bács megye 42, Ung megye 40, Erdély és a Bánság körülbelül 1000 hadifoglyot volt hajlandó letelepíteni.

Bars megyében a főispán 7, Hunyady János báró 10, Vajay br. 3, Jainay Károly 10, Susko és Revistye kamarai birtokok 12 telepest kértek, továbbá 200 embert favágónak, az esztergomi érsek és a káptalan pedig kijelentették, hogy a mennyi csak náluk le akar telepedni, mind szívesen látják. Sok szorgalmas, munkás iparos s földműves került ki belőlük, noha az ellenkezőre is akadt elég példa. Így Cothman tanácsos, ki a bácsi telepítéseket vezette, jelentésében a következőket írja: «1763 jún. 9-én három csoport telepes érkezett Apatinba, ezek közt volt 18 porosz hadifogoly, kik kijelentették volt, hogy földművesek akarnak lenni s azért nagy költséggel ide a bácsi kerületbe szállítottak. De közülök sokan iszákosak s verekedők, kik sok bajt okoztak, ezért szét-szórtnan kellett őket letelepíteni s hogy megszelidüljenek, szigorúan munkára fogattak, sőt meg is házastítottam őket.»

A hubertusburgi béke értelmében a hadifoglyokat kölcsönös kártérítés (Ranzion) nélkül cserélték ki. A fogoly tisztnek nemcsak Poroszországba mehetek, hanem oda, a hova akartak. Ha nem volt saját lovuk, kocsijuk, vagy pénzük, hogy postakocsin tehessék meg az utat, előfogatot bocsájtottak rendelkezésükre. Már a béketárgyalások megkezdésekor hoztak Tirolból 200 porosz tisztet Magyarországra, hogy azután annál gyorsabban hazaszállíthassák őket. Míg ez bekövetkezik, Moson megyében helyezték el őket, még pedig a következő helyeken: Köpcsény 30, Körtvélyes 20, Edelstal 8, Horvát-Sárfalu 12, Német-Sárfalu, Oroszvár 20, Rajka 30, Csuny 8, Gáta 12, Lajtafalu 8, Neudorf 12, Pándorfalu 20.

Az örökös tartományokban internált körülbelül 20,000 hadifoglyot Magyarországon át szállították Morvaországba s onnan a határra. Ennyi ember szállítása és élelmezése természetesen óriási feladatot hárított a megyékre. A haditanács ugyan úgy rendelkezett, hogy a kenyérről a lipótvári, trencsényi és csaczi katonai raktáraknak kell gondoskodniok, de tekintve, hogy a 20,000 embert rövid néhány nap alatt szállították át Magyarországon, a katonai raktárak nem teljesíthették a rájuk hárított munkát s a lakosságnak kellett a hiányokat pótolnia. Az útvonal: Pozsony — Nyitra — Vágújhely — Ivanócz. Innen a Vág egyik partján: Trencsén, Illava, Bellusa, Vágbesztercze, Bittse, Zsolna, Kiszucz-

újhely, Csacza, Szilézia. A Vág másik partján: Nemsova, Pucho, Bittse, Turtovka, Szilézia. A harmadik útvonal volt: Rozsinko, Rozsnyó, Freiburg, Oderberg. Ezen szegény hegyvidékre e szállítás valóságos csapás volt. A mi kenyeret a katonai raktárak nem tudtak szállítani, azt a lakosság még csak valahogy pótolta, de hús nem volt, hanem a megyei pénztár terhére kénytelenek voltak a megyék marhákat vásárolni s azokat mészárosokkal együtt a fenntjelzett állomásokra küldeni. Hogy a feladat nagysága mily nagy volt, mutatja e kis táblázat, mely az 1763 ápr. 3—7-ig ezen útvonalon szállított hadifoglyok kimutatását tartalmazza a kenyér-adagok s előfogatok kimutatásával együtt.

678 hadifogoly	} mint	} 741 kenyéradag 17 előfogat	
1 százados			} kíséret
1 zászlós			
63 altiszt és közlegény			
673 hadifogoly	} mint	} 752 « 30 «	
1 főhadnagy			} kíséret
79 altiszt és közlegény			
752 hadifogoly	} mint	} 818 « 24 «	
1 főhadnagy			} kíséret
66 altiszt és közlegény			
728 hadifogoly	} mint	} 789 « 30 «	
1 főhadnagy			} kíséret
71 altiszt és közlegény			
14 hadifogoly tiszt	} mint	} 1245 « 44 «	
1147 hadifogoly altiszt			} kíséret
és közlegény			
1 százados			
1 főhadnagy			
88 altiszt és közlegény			

A foglyok hazaszállítása április elején kezdődött, s május 1-én hagyta el az utolsó szállítmány az országot. Bármily nehéz-

ségek is merültek fel, a megyék hamar s lelkiismeretesen tették meg a kellő intézkedéseket, úgy hogy a hazaszállítás akadálytalanul bonyolódott le.

A milyen emberiesen bántak a hadifoglyokkal a háború alatt, éppoly szívélyes volt a búcsú is, bár sokan nem is búcsúztak, hanem itt maradtak, végleg letelepedvén nálunk s sokan visszatértek ismét az országba, melyet már hosszú hadifogságuk ideje mint második hazájukat megszerettek.

Dr. PELZ BÉLA.

A NAGYSZEBENI HADOSZTÁLY FELBOMLÁSA.

1849. július 12—20.

Az oroszok, 1849 június havában bekövetkezett támadása Erdélyt készületlen állapotban érte. A tavaszi hadjáratban kivívott gyors és fényes siker a honvédsereg apraját-nagyját egyaránt elkápráztatta s az aránylag könnyen szerzett diadal alig-alig oszladó mámorában senki sem hitte, hogy a ki nem kerülhető újabb hadjárat az országra komolyabb veszedelmet zúdíthatna.

Jóllehet már május utolsó napjaitól fogva egyre-másra jöttek az oroszok készülődéséről szóló és a várható támadás irányát is jelző hírek: a magyar csapatok elhelyezkedése nemcsak a legnagyobb bizonytalanságról, hanem egyszersmind a teljes készületlenségről is tanuskodott mindvégig.

A radnai szorostól Vöröstoronyig, a több mint 600 km hosszú határ mentén, négy — mindössze 23,400 főből és 66 ágyúból álló — hadosztály volt szétforgácsolva,¹ még pedig úgy, hogy a míg minden járhatóbb határszorosra ² és minden, máskülönben fontos pontra ³ kisebb-nagyobb, de többé-kevésbé mindenütt elégtelen megszállócsapat jutott, addig számottevő hadosztály- vagy általános-tartaléknak nyoma sem volt.

A határok mentén csaknem cordonvonalra szétosztott csapatok az erdélyi hadsereg legnagyobb részét felemésztették; a

¹ U. m. a nagyszebeni (I.), besztercei (IV.), székelyföldi (V.) és brassai (VI.) hadosztály. Lásd részletesen: «Az erdélyi hadsereg az oroszok betérése idején» cz. értekezésemben. (Tört. Szemle, 1915. 104—114. l.)

² Radna, Borgó, Tölgyes, Bekás, Gyimes, Űz, Ojtoz, Bodza, Tömös, Töresvár és Vöröstorony.

³ Naszód, Beszterce, Gy.-Szentmiklós, Gy.-Ditró, Csíkszereda, K.-Vásárhely, Brassó, Fogaras, Fenyőfalva, Nagy-Szeben stb.

mi ezenkívül még maradt volna, azt az oláhok felkelése és Gyulafehérvár ostroma foglalta le.

Az oláhok, még pár nappal az oroszok betörése előtt is, a használhatóbb irreguláris csapatokkal együtt, 13 ezer embert tartottak lekötve, míg Gyulafehérvár alatt 3500 honvéd vesztegelt hiába.¹

Ennek a több mint 16 ezer embernek már június elején a fenyegetett határok közelében kellett volna állania. Hogy nem így történt, annak egyik oka abban keresendő, hogy az erdélyi hadseregnek, május vége felé, tulajdonképen nem is volt parancsnoka. Bem még Délmagyarországon tartózkodott, Czetz pedig, a ki a fenyegető veszedelmet amúgy sem ismerte fel,² a betegágyat nyomta.

A délvidékről június 2-án Nagy-Szebenbe érkező Bem, akkoráig csak Hatvani expedíciójának csúfos kudarczáról értesülvén, olcsó diadal reményében, 13 ezer embert indított az oláhok ellen s a hat csoportban működő sereg parancsnokságát — más hiányában — az ilyen nagyobbszabású hadműveletek irányítására teljesen alkalmatlan Kemény Farkas báró ezredesre bízta.

Az orosz támadás előtt csak kevéssel megindított eme hadművelet, talán Bem legnagyobb botlása volt a nyári hadjárat folyamán, a mit csak az menthet valamennyire, hogy — nyilván a Czetzről kapott téves információk alapján — ő maga sem hitte, hogy az oroszok betörése olyan hamarosan és akkora erővel következék be.

Ha az erdélyi hadseregnek június közepére vonatkoztatott beosztását és elhelyezését vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a beszterczei (IV.) hadosztály — legalább gyalogság dolgában — valamennyinél erősebb volt. Ez tehát azt mutatja, hogy Bem is, Czetz is, erről várta a főttámadást, a mely azonban — mint tudjuk — mégsem itt, hanem a tömösi és törösvári szoros felől indult meg.

A nagyszebeni kerületre jutott a leggyöngébb honvédhadosztály, a melynek, a támadó erők csoportosításából következtetve,

¹ Az erdélyi hadsereg *rendes* csapatainak létszáma az orosz betöréskor 38,781 fő volt.

² Id. ért. (Tört. Szemle, 1915. 96—97. l.)

az Oláhországban — Cernetinél¹ — táborozó II. osztrák hadtest volt legvalóbbszínű ellenfele. Viszont az, hogy az Oláh- és Moldvaországban, valamint Bukovinában összevont ellenséges hadak támadása a borgóin kívül a tömösi és törösvári szoros felől is várható: már a május végén és június elején érkezett tudósításokból² bizonyosnak látszott.

Nem tudjuk ugyan, miféle útasítást adott Bem a nagyszebeni (I.) hadosztály ideiglenes parancsnokának, Pap Vilmos alezredesnek, de a most említettek alapján kétségtelen, hogy ennek a hadosztálynak feladata csakis a vöröstoronyi szoros védelmezése lehetett, még pedig első sorban az osztrákok támadása ellen.

A II. osztrák hadtest, a melyet Bem előbb Erdélyből, azután pedig Délmagyarországból űzött volt ki, a tavasz folyamán nagyon sokat szenvedett s osztlárésze, az oláhországi hosszas táborozás alatt is, csak sanyarúság és nélkülözés volt. Nem csuda tehát, ha az említett kettős kudarc és annyi más megpróbáltatás után, valami nagy harczi kedv és bizodalom nem hevítette. Fizikai és morális erejének el nem tagadható megfogyatkozása az egyetlen körülmény, mely az eléje állított magyar hadosztály gyöngeségét, legalább részben, mentheti.

De hát csakugyan olyan kevés katonaság volt-e a nagyszebeni kerületben? kérdezhetné valaki joggal. Bizony kevés. A június 18—20. között kelt hivatalos létszámkimutatások száraz, de annál hitelesebb adatai szerint mindössze 4253 ember,³ de ebből is a gyalogság egy részét⁴ Kolozsvárra, illetőleg Gyulafehérvárra, a lovasság egy részét⁵ pedig a székelyföldre indította Bem, úgy hogy június utolsó napjaiban, Pap parancsnoksága alatt, csak 3185 ember és 14 ágyú⁶ maradt.

¹ Turn-Severin közelében.

² Csányi levéltár: 2425. es 2666. sz.

³ Lásd részletesen már idézett értekezésemhez csatolt hadrendben. (Történeti Szemle: 1915. 105., 106. l.)

⁴ A 135. zászlóalj, továbbá a 79. zászlóalj tartalékát.

⁵ A 10. huszárezred $\frac{3}{4}$ századát.

⁶ Gábor Áron jul. 17-én jelenti a kormánybiztosnak, hogy Nagy-Szebenben 4 darab 6-fontos ágyut indított. (Csányi levéltár 3151. sz.) Ezek azonban már nem érkeztek oda.

És még ez a csekély erő is a nagyszebeni helyőrségre és három, egymástól jócskán távoleső, különítményre tagozódott, mely utóbbiaknak állomása a vöröstoronyi szoros, Fenyőfalva és Fogaras volt.¹

A csapatok illetévaló csoportosítása, addig míg az osztrák és orosz hadak a határtól távol voltak — élelmezés és szállás dolgában — czélszerű lehetett, de nagy kérdés, volt-e valami értelme közvetlenül az ellenség támadása előtt?

Fogaras a Brassóból avagy Földvarról Nagy-Szebenbe menő út közepetáján fekszik² s azonkívül itt ágazik el az Olt völgyéből a Nagy-Küküllőbe s onnan a Maros völgyébe, nevezetesen Maros-Vásárhelyre, vezető legrövidebb útvonal. Hadászati fontosságát tehát — az adott viszonyok között — nem lehet egészen elvitáznunk.³

Állandó megszállásának mindamellett csak akkor lett volna értelme, ha az odahelyezett seregtest olyan erős, hogy a Brassóból Nagy-Szeben felé nyomuló oroszokat, legalább egy időre, meg tudja állítani s esetleg a Nagy-Küküllő völgyébe szándékolt diverziójukat is megghiusíthatja.⁴ Nyilvánvaló, hogy erre a súlyos feladatra egy fél zászlóalj és egy lovasszázad nem volt elegendő, s bizonyára okosabb lett volna, ha a hadosztályparancsnok a fogarasi különítményt idejekorán magához rendeli s nem ró arra, úgy a mint csakugyan történt, erejét sokszorosán meghaladó feladatot.

Nem volt értelme a fenyőfalvi kis csapatnak sem. Az Olt ottani hídját őrizni, hiábavaló fáradság volt, mert ezen a folyón — kivált nyár derekán — hidat verni,⁵ sőt helyel-közzel átgázolni sem nagy mesterség s így az ellenség átkelése, Fenyőfalvát kivéve, bárhol könnyűszerrel történhetett.

¹ Nagy-Szeben — Boicza = 23 km, Nagy-Szeben — Fenyőfalva = 22 km, Fenyőfalva — Fogaras = 54 km.

² Brassó — Fogaras = 66 km, Fogaras — Nagy-Szeben = 76 km.

³ Fogaras — 1815 óta karban nem tartott — elavult várának 1848/49-ben már semmi jelentősége sem volt. Védellezésére az egész hadjárat alatt egyszer sem került a sor.

⁴ Természetes, hogy azt a vonalat, a melyben egy kellő erejű csapat tartósabb ellenállást fejthetett volna ki, nem közvetlenül Fogaras mellett, hanem tőle kelet felé kell keresnünk.

⁵ Az V. orosz hadtestnek hídvonata is volt.

A fogarasi és fenyőfalvi csapat, valamint a nagyszebeni helyőrség, kiszakítása folytán, a hadosztály tulajdonképeni feladatára, a vöröstoronyi szoros védelmezésére, mindössze egy zászlóalj, egy fél lovasszakasz és 4 ágyú maradt. Bármennyire megcsappant legyen is a II. osztrák hadtest harcizkedve, 10 ezer¹ főnyi állományánál fogva, kilencszeres túlsúlyban volt a szoros közvetlen védelmezésére szánt magyar csapat felett, s így az Oláhország felől várható támadás sikere alig lehetett kétséges.

A határszél Fenyőfalvától 25 km, Nagy-Szebentől pedig 32 km távol lévén, épenséggel nem volt bizonyos, hogy az utóbbi két helyről esetleg útbaindítandó segítőcsapatok idejekorán megérkeznek-e, elégtelenségük azonban annál bizonyosabb lehetett s a kedvezőtlenre fordult harc sorsát már csak gyöngeségüknél fogva sem fordíthatták volna meg.

Sajnos, nincs módomban, hogy a nagyszebeni hadosztály felbomlásával kapcsolatos két ütközetet: a fogarasit és a boicza-vöröstoronyit, részletesen, a csapatok felállítását is híven ábrázoló pontos vázlatok alapján tárgyaljam, mert ehhez sem a magyar, sem az orosz és osztrák források, sem pedig a rendelkezésemre állott levéltári anyag elegendő mennyiségű megbízható adatot nem szolgáltatnak. A kútfők most említett csoportjai közül — Gelich² és Breit³ műveit leszámítva, — a magyar kézből származók használhatók legkevésbé.⁴ Azt, a mi a hadtörténetkutatót leginkább érdekelné, csak elnagyolt körvonalakkal vetik oda; pontosabb helymeghatározásnak, a csapatok felállításának rendesen nyoma sincs, ellenben annál több bennük a felesleges frázis és szószaporítás. Szinte áthághatatlan akadályra bukkanunk, valahányszor a fél-sikert is rikitó, a balsikert azonban annál tompább színnel festő felületes adatokat össze akarjuk az idővel és térrel egyeztetni.

¹ Magyar források szerint 12 ezer.

² *Magyarország függetlenségi harca*. I—III. k.

³ *Magyarország függetlenségi harczának katonai története*. I—III. k.

⁴ Például Czetz, a kinek könyve (*Bem's Feldzug in Siebenbürgen*), a nyári hadjáratra vonatkozóan, amúgy sem megbízható, a jul. 12. és 21. közötti 9 nap történetéről 19 sorban számol be (i. m. 330. l.) s így valami fontosabb adattal nem is járulhat az események tisztázásához. *Kövári* is alig tud többet a Fogarasnál és Vöröstoronynál történekekről. (*Erdély története 1848/49-ben*. 251. és 257. l.)

Az idő és hely meghatározása különben az orosz és osztrák forrásokban is fölötte ingadozó, sőt — mint látni fogjuk — nemcsak az órákat, hanem a naptári datumot is, egymástól eltérően állapítják meg az egyes hadtörténetírók. A különbözően valló kútfők összeegyeztetése csak itt-ott lévén lehetséges: a történeti igazságnak mitsem használnék, ha a részleteket alaposan meg nem okolható subiectiv feltevések alapján tárgyalnám. Épen ezért, az alább elmondandókban, inkább a hadműveletek általános méltatásával foglalkozom s a nagyszebeni hadosztály felbomlását abból a nézőpontból igyekezem megvilágítani, a melyből annak fontossága és többféle következménye legjobban kitűnik.

Hogy azonban az események összefüggését jobban megértessük, legalább futólagosan, az előzményeket is vázolnom kell.

Mint tudjuk, az V. orosz hadtest zömének hadműveleti tárgya Szeged lett volna,¹ még pedig Brassón, Nagy-Szebenen és Gyulafehérváron át. Lüders arra számított, hogy július 7. táján már Nagy-Szeben közelében lehet, ennélfogva Clamm-Gallas gróf altábornagnak azt parancsolta, hogy a II. osztrák hadtesttel július 7-én a vöröstoronyi szoroson betörve, Nagy-Szebent foglalja el, azután pedig az V. orosz hadtesttel vállvetve működjék.²

Az osztrák hadtest június 23-án három oszlopban el is indult Cernetiből Vöröstorony felé, ámde a székelyföldi események csakhamar mást parancsoltak.

Lüders ugyanis, Hasford altábornagy első sikerei nyomán, azt határozta, hogy Brassóban kellő őrseget hagyva, azonnal Nagy-Szeben felé indul s ebbeli szándékához képest Engelhardt tábornok dandárát már július 2-án Sárkányra³ toltá, míg ő ugyanazon a napon Vledényig⁴ haladt. Az Engelhardt előtt járó felderítő és portyázó orosz lovasság azonban már június 26-án Fogaras közelébe jutott s úgy ezen a napon, mint június 29-én is, összecsapott

¹ *Ramming*: «Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Ja hres 1849.» 487. l.

Gelich: i. m. III. 584. l.

² *Ramming*: i. m. 490. l.

³ l. vázlat: *Sá*.

⁴ *Ramming*: i. m. 495. l. *Gelich*: i. m. III. 588. l. *Breit*: i. m. III. 163. — Sárkány—Fogaras = 14 km; Sárkány—Vledény = 25 km.

a 15. («Mátyás») huszárezred itt állott részeivel.¹ A huszárok vesztesége az előbbi harcban csupán egy fogoly, az utóbbiban pedig 5 halott és 6 sebesült volt.²

Azonban Gál Sándor újabb előnyomulása Lüders számítását ugyancsak megzavarta s az orosz hadtest nemcsak hogy Sárkány-nál tovább nem jutott, hanem július 4-én Prázsmárig volt kénytelen visszavonulni. Brassó és Fogaras között (Vledényben) csupán Engelhardt dandára maradt.³

Egyszersmind — Clamm-Gallasnak adott parancsát megmásítva — elrendelte Lüders, hogy az osztrák hadtest ne a vörös-toronyi, hanem a tömösi szoroson törjön be, s a székelyeket az oroszok háta megett tartsa féken. Ezt az újabb parancsot Clamm-Gallas Rimnikben kapta meg.

Természetes, hogy a Lüders és Clamm-Gallas között történekről Pap Vilmos alezredesnek nem volt — de nem is lehetett — tudomása, ámde azt jól tudta, hogy Brassó elveszett s hogy az oroszok már Sárkányig hatoltak. Így tehát azt is tudnia kellett volna, hogy a tőle olyan távol, az ellenséghez azonban annál közelebb álló fogarasi csapat helyzete immár tarthatatlanná vált.

De a veszedelem egyelőre elodázódott, mert Lüders még Gál hadosztályának, július 5-én beállott felbomlása nyomán sem mert azonnal Nagy-Szeben felé megindulni. Miután a székelyek szemmel-tartására Essauloff tábornokot 7 zászlóaljjal, 8 lovasszázzal és 12 löveggel Sepsiszentgyörgynél hagyta, ő maga a hadtest zömével Földvárnál foglalt állást, míg Engelhardt — újra elővédül szánt — dandára Vledényt szállotta meg. Lüders július 11-én Sárkányra toltta ezt a dandárt, mely azután másnap — 12-én — a fogarasi magyar csapattal is leszámolt.⁴

¹ Hadtörténetíróink ezeket a lovasharcokat nem említik.

² Neveiket lásd az 1. függelékben. Ők voltak a nagyszzebeni hadosztály első áldozatai.

³ Július 4-en, a még mindig Fogaras körül czirkáló orosz lovasság újra összecsapott a Mátyás-huszárokkal, a kik ez alkalommal 2 halottat veszítettek. (1. függelék.)

⁴ H. v. N.: «Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen.» II. 151. l.

Mielőtt erre az ütközetre áttérnék, jónak látom a nagyszebeni hadosztály hadrendét a július 10-iki, tehát csak két nappal a fogarasi ütközet előtt kelt, hivatalos kimutatás¹ alapján megállapítani, annál is inkább, mert hadtörténetíróinknak erre vonatkozó — Ramming nyomán közölt — adatai merőben hibásak.

A hadosztály ideiglenes parancsnoka, mint említettem, Pap Vilmos alezredes volt, ki mellett mint lovasparancsnok Makray László alezredes² mint tüzérparancsnok Böhm Vilmos őrnagy³ működött.

Maga a hadosztály még akkor is, négy — egymástól távol-eső — csoportra volt szakítva. És pedig:

a) *Nagyszebeni helyőrség:*

88. zászlóaljból : ⁴	663 ember	—	ló	—	ágyú
15. huszárezredből :	186	«	120	«	— «
2 darab 6-fontos ágyú :	82	«	34	«	2 «
<hr/>					
<i>Mindössze:</i>	931 ember,	154	ló,	2	ágyú.

b) *Vöröstoronyi különítmény:*

(Ihász Dániel alezredes.)

55. zászlóalj (Baróthy László őrn.):	982 ember	17	ló	—	ágyú
15. husz. ezr.-ből (Kinizsi István szds.):	20	«	20	«	— «
4 db 3-fontos ágyú (Bodola L. fhdgy):	67	«	20	«	4 «
<hr/>					
<i>Mindössze:</i>	1069 ember,	57	ló,	4	ágyú.

c) *Fenyőfalvi különítmény:*

(Bíró Ede őrnagy.)

88. zászlóaljból :	460 ember	—	ló	—	ágyú
15. huszárezredből :	12	«	12	«	— «
2 db 6-fontos, 4 db 3-fontos ágyú :	95	«	54	«	6 «
<hr/>					
<i>Mindössze:</i>	567 ember,	66	ló,	6	ágyú..

¹ 2. függelék.

² Gyalokay levéltár : 1848/49. 60. sz.

³ U. o. 21. sz.

⁴ Ideiglenes parancsnoka, június 22. óta, Bíró Ede őrnagy volt.

d) *Fogarasi különítmény:*

(Móricz József alezredes.)

140. zászlóalj 3 sz. (Vida Dániel őrn.):	520 ember	10 ló	—	ágyú
15. huszárezredből:	96	«	101	« — «
3 db 6-fontos, 2 db 3-fontos ágyú:	51	«	26	« 5 «
<i>Mindössze:</i>	667 ember,	137 ló,	5	ágyú.

Ezenkívül, különböző helységekben, küldöncz-szolgálatra, a 15. huszárezred 116 lovasa volt szétosztva. *Az egész hadosztály tehát 3350 emberből, 530 lóból és 17 ágyúból állott.*¹

A hadosztályt alkotó csapatok minőségéről, szintén hivatalos adatok alapján, a következőket mondhatom.

Az 55. (biharvármegyei) honvédszászlóalj a honvédsereg legjobb csapatainak egyike volt, a mely sokszor, többek között a márczius 15-én vívott vöröstoronyi első ütközetben is, vitézül harcolt. Állománya, az utolsó 3 hét alatt, mindössze 90 ujoncczal szaporodott, a mi az egész zászlóaljnak 10 százalékát sem tette.²

A szatmárvármegyei önkéntesekből alakult 88. zászlóaljnál már nem állott ilyen jól a dolog. Ez ugyanis, június 18. óta, 482³ főről 1123⁴ főre szaporodott, vagyis állományának 57 százaléka három héten belül sorozott s tűzben még ki nem próbált ujonczokból állott, a kiknek egy része (417 ember), puska hiányában csak lándzsával volt felszerelve.⁵

A 140. számot az eddigi hétfalusi-(tartalék-)zászlóalj kapta,

¹ A közölt adatok alapján megdől *Ramming* (i. m. 489. l.), *Gelich* (i. m. III. 583. l.) és *Breit* (i. m. III. 145. l.) állítása, hogy Nagy-Szebennek csak 2—300, Vöröstoronyinak azonban 2—3000 főnyi őrsége lett volna. A talmácsi (állítólag 4—5 századból álló) lovastartaléknak (u. o.) sincs semmi nyoma.

Az egész itt felsorolt lovasság a 15. huszárezred 3. és 4. osztályához tartozott. A tűzérség ütegek szerint való beosztását nem tudtam megállapítani. Ennek okát lásd idézett értekezésemben: *Tört. Szemle*: 1915. 80. l.

² Id. levéltár: 38. és 62. sz.

³ U. o. 36. sz.

⁴ 2. függelék.

⁵ U. o.

a mely ha nem is állott épen a nemzetőrség alacsony színvonalán, bizony csak másodrangú, s az orosz betörés pillanatában még hiányosan is fegyverzett csapat volt.¹

A 15. huszárezred 3. és 4. osztályának kikülönített részei használhatók voltak, de már a Nagy-Szebenben levő 186 ember és 120 ló között csak 86 használható ember és 72 használható ló akadt.²

A tüzérség egy része, silány anyagból rosszul öntött, Gábor Áron-féle ágyúkkal volt ellátva, a melyek a mellett, hogy a gyorsabb és tartósabb tüzelést nem állották ki, még jóval súlyosabbak is voltak az ugyanolyan öblű osztrák ágyúknál, a mi főképen rossz útakon, felszántott vagy felázott talajon, továbbá az ágyú fel- és lekapcsolásánál jelentkezett alkalmatlan módon. Ezenkívül, mint a közölt adatokból látható, *július 10-ikén még sem a vöröstoronyi, sem a fogarasi tüzérségnek nem volt elegendő lova.*

Ha a hadosztály 3350 főnyi létszámából a fegyverteleneket és betegeket leszámítjuk, azt az eredményt kapjuk, hogy *Papalezredesnek tulajdonképen csak 2634 harczbavihető embere volt.*

Engelhardt megerősített dandára, a mely július 12-én a fogarasi különítményre csapott, a következő részekből állott :

Lublini vadászezred (Lipsky ezds.):	4 z. a.	— l. szd.	— ágyú
Zamosci « (Golikoff ezds.):	4 «	— «	— «
«Nassaui hg.» dzsid. e. (Schewits ezds.):	— «	8 «	— «
Kozákok :.....	— «	4 «	— «
2 gyalogos üteg	— «	— «	16 «
½ 9. sz. lovasüteg :	— «	— «	4 «
<i>Mindössze:</i>	8 z. a.,	12 l. szd.,	20 ágyú. ³

vagyis körülbelül 7500 fő.⁴ Ez a dandár tehát akár az egyesült nagyszebeni hadosztállal is könnyen elbánhatott volna.

¹ Id. levéltár : 38. sz.

² 2. függelék.

³ Bericht : II. 151—153. l.

⁴ Engelhardt vadászdandára, *a határ állépése előtt*, 6352 főből, a hozzá később beosztott dzsidászezred 1216 főből, egy kozákszászad átlag 130 lovasból, egy 6-fontos könnyű üteg 134—159 főből, a 9. sz. könnyű lovasüteg pedig 210

Engelhardt — Lüders parancsa szerint — július 11-én indult el Vledényből s még azon a napon Sárkányra érkezett.¹

Nem tudjuk bizonyosan, mit parancsolt Pap alezredes az orosz támadás esetére Móricznak, de a következmények, valamint a fenyőfalvi csapatnak adott parancs alapján nagyon valószínű, hogy ellenállásra útasította őt s balsiker esetére nem Nagy-Szebent, hanem Segesvárt jelölte ki visszavonulása irányául.²

Azt gondolhatnók, hogy Pap azért irányította Móriczot a Segesvár felé való hátrálásra, hogy az oroszokat üldözésre s így erejük megosztására kényszerítse, s ilyenformán Nagy-Szeben ellen nyomuló — a diversio folytán már meggyöngült — részükkel annál könnyebben végezhesen. Ámde, az események meg nem czáfolható tanuskodása szerint, Pap alezredes egyáltalában nem is akart az oroszokkal megütközni, hanem már ekkor az volt a szándéka, hogy a döntő csapás elől idejekorán a Nagy-Küküllő völgyébe vonul vissza s ott egyesül Móricz csapatával.

Azonban Engelhardt is számításba vette azt a lehetőséget, hogy Móricz — az Olt jobb partjára kelve át — az orosz dandár egy részét tulajdonképeni feladatától és irányától eltérítheti. Ezt megakadályozandó, Sárkányról július 12-én,³ még virradat előtt, útrakelt, még pedig dandárja zömével a Sárkány-fogarasi úton; a dzsidás ezredet, a fél lovasüteggel együtt, a halmágyi

főből állott. A július 12-iki létszám megállapításánál 10% fogyatéket vettem alapul. (Bericht : I 70. és k. l.)

¹ l. vázlat : Sá.

² Hogy a fogarasi csapatnak meg kellett ütköznie, abból is kitünik, hogy Móricz tüzéségét, a mely június 15-én csak 2 darab 6-fontos (fogat nélküli) ágyúból állott (id. levélár 28. sz.), 1 darab 6-fontos és 2 darab 3-fontos ágyúval erősítette meg Pap.

³ Bericht : I. 151. l. Ramming : i. m. 500. l. — Gelich (i. m. III. 728. l.) és Breit (i. m. III. 167. l.) jul. 13-ra teszi a fogarasi ütközetet, noha ezt a dátumot mi sem támogatja. A Bericht (i. h.) határozottan állítja, hogy Engelhardt 11-én kelt útra Vledényből, ennél fogva az onnan 25 km-nyire levő Sárkányt még aznap elérhette és semmi sem szól a mellett, hogy ott egy napig pihent volna. Ha tehát Engelhardt 12-én, mondjuk d. e. 2 órakor útrakelt, virradatkor a 7-5 km nyire eső Mundrára érkezhetett. — Gracza («A magyar szabadságharc története» V. 1040. l.) a helyes (jul. 12.) dátumot közli, úgyszintén Czetz (i. m. 330. l.) és Kővári is (i. m. 251. l.).

(Hgy.) gázlón át az Olt jobb partján a fogarasi hídhhoz, a négy kozákszászadot pedig, Fogarast délről megkerülve, Betlenre (Bt.) irányította.¹

Ezzel Móricz csapatának visszavonulása úgy Nagy-Szeben, mint Segesvár felé el volt vágva.

Mundránál (M.) bukkantak az előnyomuló oroszok a magyar előőrsökre,² a melyeket, alig számbavehető harc után, Fogaras felé szorítottak. Móricz csapata — az orosz tudósítások szerint — Fogaras keleti szélén foglalt állást, hol az országút is el volt torlaszolva.³ Ez az állás azonban, az oroszok délről fenyegető megkerülő mozdulata folytán, hosszabb ideig nem volt megtartható, ennél fogva itt tulajdonképen csak a magyar utóvéd állapotodhatott meg, a melynek oltalma alatt Móricz, csapataja zömével, az Olt hídjához igyekezett. Ámde mire odaért, már ott voltak Engelhardt dzsidásai is, háta mögött pedig a gyöngye utóvéd csak rövid időre állíthatta meg az orosz gyalogságot. Nem volt vesztegetni való idő. Nehogy két tűz közé szoruljon, gyorsan nyugatra, a nagyszebeni útra fordult, de itt, Betlen közelében, a kozákokkal találkozott.⁴

Déli irányban *talán* még ki lehetett volna valahogyan térnie, ámde Móricz, bizonyára a kapott parancs szerint, mindenáron éjszak felé akart volna hátrálni s más megoldás hiányában, az Olton próbált csapatával átgázolni. Úgyde az a hely, a hol átkelni szándékozott, erre nem volt alkalmas s az időközben minden oldalról körülfogott Móricz, hogy a hiábavaló öldöklést kikerülje, rövid, de véres harc után megadta magát.⁵

¹ A zárójelbe tett betűk az I. vázlatra vonatkoznak.

² *Ramming, Gelich, Breit*, i. h.

³ *Bericht* i. h.

⁴ Az a körülmény, hogy Móricz előbb Segesvár fele akart hátrálni s csak azután fordult Nagy-Szeben felé, eléggé bizonyítja, hogy visszavonulása irányul Segesvár volt kitűzve.

⁵ Móricz veszteségét, halottak és sebesültekben, a magyar és osztrák források 100—150 főre teszik, míg az orosz *Bericht* mintegy 200 főre becsüli azt. A foglyok száma az előbbieik adatai szerint 350, az utóbbi szerint több mint 400 főre rúgott. Ellenben az oroszok vesztesége mindössze 4 halott és 3 sebesült (*Bericht*, i. h.), mások szerint (*Ramming, Gelich, Breit*, i. h.) 5 halott és 12 sebesült lett volna. Miután Móricz csapata 667 főből állott, az orosz adatokat alapul véve is, valószínű, hogy egy kis része valamerre útat tört magának. Az 5 ágyúból,

Bizonyos hogy nem valami nagy dicsőség volt a 8 zászlóaljnyi orosz dandárnak az egy zászlóaljat sem tevő magyar csapattal elbánnia, de azért el kell ismernünk, hogy Engelhardt gyorsan és alaposan oldotta meg feladatát. Viszont Móricz alvezredest alig okolhatjuk a beállott katasztrófáért. Hadosztályparancsnoka mindvégig magára hagyta, de mindamellet ellenállásra útasította őt. Móricz ezt a parancsot teljesíteni akarta. Részben teljesítette is, csakhogy maroknyi csapatával a sokkalta erősebb orosz dandárt meg nem állíthatván, el kellett az egyenlőtlen harcban buknia.

Így, magában véve, a fogarasi ütközet jelentéktelen epizodnak látszik, egy 700 főre se rugó csapat elpusztulásáról lévén szó; minthogy azonban ez a különítmény az egész nagyszebeni hadosztálynak egy ötödrészt tette,¹ megsemmisülése, az adott mostoha viszonyok között, súlyos veszteség volt.

Miután Engelhardt egyelőre beérte Fogaras megszállásával, Nagy-Szeben még nem fenyegették közvetlenül az oroszok, a kiknek további térfoglalását az a körülmény hátráltatta, hogy Lüders, a hadtest zömével, csak július 15-én kelt Földvállról útra. Így Engelhardt, a ki Lüderst már 63 kilométerrel előzte meg, várni akart, míg a hadtest többi része őt eléggé megközelíti. Úgy látszik, sokkal erősebbnek hitte a nagyszebeni hadosztályt, mint a milyen az a valóságban volt.

Lüders július 17-én ért Fogarasra² s ugyanakkor indult el onnan Engelhardt Nagy-Szeben felé. Papnak tehát bőven lett volna ideje, hogy a további teendőket alaposan megfontolja. Miután a fogarasi ütközetből Nagy-Szebenbe is bizonyára eljutott egynehány hírmondó: Pap az oroszok erejéről elég felvilágosítást kaphatott. De a különítmény megsemmisülése, minden szónál meggyőzőbben figyelmeztette őt arra, hogy a fenyőfalvi és vöröstoronyi csapatra a fogarasi különítmény sorsa vár s akár a talmácsi

¹ a források szerint, csak 4 jutott orosz kézre. Az ötödik talán, a megkísérelt átkelés alkalmával, az Oltba rekedt.

² Hadtörténetíróink nem tudják, hogy a fogarasi különítmény a nagyszebeni hadosztályhoz tartozott.

² *Bericht*: I. 152. 1.

magaslatokon, akár magában a vöröstoronyi szorosban kifejthető ellenállásuk őket a megsemmisüléstől, Nagy-Szebent pedig az orosz invasiótól meg nem mentheti.

Bem, Nagy-Szeben bizonytalan helyzetéről értesülve, a II. (dévai) hadosztályból némi erősítést rendelt oda. A segítő csapatok¹ július 17-én megérkeztek ugyan Nagy-Szebenbe, de valami sokat annak sorsán már nem lendíthettek, s gyöngeségük folytán a Fogarasnál szenvedett veszteséget sem pótolhatták.

A valódi tényállás különben — mint már említettem is — az volt, hogy Pap, a környékből összevont lovassággal együtt, most már 1500 főre rugó csapataival, nem is akarta Nagy-Szebent védelmezni, sem pedig a vöröstoronyi szoros birtokáért vívandó harcban nem szándékozott részt venni, sőt kezdetben a fenyőfalvi csapatot is külön, a fogarasihoz hasonlóan, készült feláldozni.

Még július 4-én, tehát Lüders első előnyomulásának hírére, azt parancsolta Bíró őrnagynak, hogy az Olt hídját a fenyőfalvi csapattal az utolsó emberig védelmezze.² Ennek megfelelően az ottani, még június 27-én is csak 267 főnyi gyalogságot³ 460 főre szaporította⁴ s az eredetileg csak 2 darab 3-fontos és 2 darab 6-fontos ágyúból álló tüzérséget⁵ 2 darab 3-fontos ágyúval erősítette meg.

A fogarasi eset hatása alatt az idézett parancsot július 18-án olyformán módosította, hogy ha az oroszok az Olton valahol túlnyomó erővel átkelnének s Bíró megtagadná, ez, a Nagytalmács-tól délre eső magaslatokra húzódva, Ihász alezredessel egyesüljön.⁶

Ez a parancs épen az utolsó pillanatban kelt, mert Engelhardt, július 17-én Fogarasról elindulva,⁷ 18-án déltájban Alsó Porumbákra

¹ 3. 4. és 5. függelék.

² Bíró őrnagy naplója. («1848/49. Történeti Lapok.» 1897. évi. 10., 11. l.)

³ Id. levéltár: 42. sz.

⁴ 2. függelék.

⁵ Id. levéltár: 42. sz.

⁶ Bíró naplója i. h. — Pap — úgylátszik ugyanakkor — 2 ágyút is elvett a fenyőfalvi csapattól.

⁷ *Ramming* (i. m. 501.) *Gelich* (i. m. III. 729.) és *Breit* (i. m. III. 165.) szerint Engelhardt csak 18-án indult volna Fogarasról. Én azonban inkább hiszek Bíró őrnagy egykorú s a helyszínén kelt naplójának, mely szerint az oroszok 18-án már átkeltek az Olton. Miután Bíró feljegyzése a déli órákra vonat-

(A. P.) érkezett, a hol az Olton hajóhidat veretett s egy erős osztagot Szakadátón (*Szak.*) át Hortobágyfalvára (*Hf.*) küldött, mely ott 1 tisztet és 30 huszárt foglyul ejtvén, a nagyszeben-segesvári utat megszállotta s ezzel egyrészt megakadályozta azt, hogy Pap onnanfelől erősítést kaphasson, másrészt pedig azt is, hogy arra felé elvonulhasson.

Maurer százados július 18-án a következő jelentést küldötte Újegyházáról (*Ue.*) Bíró őrnagynak: «A muszkák Alsó Porumbákon felül az Olt jobb partjára átkeltek és Szakadáttnak tartanak nagy erővel». ¹ A fenyőfalvi csapat, Szakadáttnál állott, előrsei pedig délután 3 órakor azzal a hírrel jöttek (szekeren) vissza, hogy már 6—7000 (!) kozák s azonkívül nagyszámú gyalogság is érkezett Szakadáttra, de ágyúikat a nagy porfelhőben meg nem számllhatták. Nem sokkal későbben megjött a harmadik jelentés is, mely szerint az oroszok Szakadáttról nem Fenyőfalva, hanem Hermány (*He.*) felé tartanak.

Miután Bíró a hírek valósága felől maga is meggyőződött, délután 5 órakor elindította a málhát Nagytalmács (*N. T.*) felé, azután pedig ő is megindult csapatával, melyet, már a beállott sötétségben, a «talmácsi hegyeknél» állított fel ² s onnan jelentést küldött a Boiczánál (*Bo.*) álló Ihász alezredesnek. ³

Ezen a napon az V. orosz hadtest zöme Szkoreig (*Szk.*) hatolt. ⁴ Engelhardt másnap — 19-én — egész dandárával Veszténybe (*Ve.*) vonult s ott a Feleken (*F.*) és Fenyőfalán (*Ff.*) át érkező Lüderssel egyesült. ⁵ *Ezzel a nagyszebeni helyőrség útja Vöröstorony felé is, el lón vágta.*

kozik, *Engelhardt csapatai — ha 18-án indultak — jél nap alatt 49 km. utat tetek volna meg, a mi azonban képtelenség.* (Lásd különben *Bericht*: II. 152. l.)

¹ *Bíró* naplója, i. h. — Újegyházán a 15. huszárezred 1 tisztje és 22 huszárya volt elhelyezve. (Id. levéltár: 59. sz.)

² Nyilván a Nagytalmács és Boicza közötti magaslatok azon részén, a melyen a nagyszeben—vöröstoronyi országút halad át. A részletes katonai térképen (Zone 23. Kol. XXX.): \diamond 476, D. Stedului és környéke.

³ *Bíró* naplója i. h. — Fenyőfalvától a \diamond 476 magaslatig 12 km a távolság (3 órai menet). Bíró tehát csak esti 8 órakor érhetett oda, akkor pedig július 18-án már sötét van.

⁴ *Bericht, Ramming, Gelich, Breit* i. h.

⁵ Fogaras—Szkore 37 km, Szkore—Vesztény 28 km

Július 19-én — már korán reggel — Nagytalmács körül por-tyáztak a kozákok, délután pedig nagyszámú lovasság vonult Vesztenyéből Boicza felé. Bíró jelentésére Ihász Baróthy László őrnagyot, az 55. zászlóalj két századával, a fennebb már említett magaslatra küldötte, mire Bíró a 88. zászlóalj két századával előrenyomult s az orosz lovasságot rövid tüzeléssel visszatérítette.¹ Veszteség egyik részen sem volt.

*Nem sokkal azután, hogy Engelhardt Vesztényt megszállotta, Pap alezredes a nagyszzebeni csapattal elvonult, még pedig — az újgyháza-segesvári út alkalmasint még akkor is el lévén zárva — Nagycsűrön és Szelindeken át Medgyes felé.*²

Miután a magukra hagyott vöröstoronyi és fenyőfalvi csapatok sorsa immár meg volt pecsételve s azokra számítani többé nem lehetett: az egész nagyszzebeni hadosztályból csak 7 gyalog- és 2 gyöngö (tulajdonképen csak egynek vehető) lovasszázad, valamint 6 ágyú maradt meg. *Pap tehát hadosztályának több mint felét minden józan számítás ellenére feláldozta, a nélkül, hogy ezzel az ügynek, bármily keveset is, használt volna.*

*

A vöröstoronyi szorosnak minden időkbén megvolt a maga katonai fontossága. A törösvári szorostól nyugat felé ez volt az egyetlen út, a melyen ágyúk és egyéb hadi-szekerek könnyűszerrel átjuthattak,³ s ezért elzárásáról már a régi világban is gondoskodtak. A magyar határtól, vagyis a Riu Vadului alsó folyásától, mintegy 2 km távolságra éjszak felé egy, a Latorpatak (Lotra, Lotrora) és az Olt közé könyöklő hegyfokon, az ú. n. «Latorvár» épült, a mely azonban már réges-régen romban hever.⁴ Innen 4 kilométernyire éjszak felé kerek vigyázótorony állott az Olt partján,⁵ mely-

¹ Bíró naplója, i. h.

² *Ramming* szerint (i. h.) Pap Szászsebes felé vonult volna vissza. Ez azonban téves, mert a nagyszzebeni csapat, mint tudjuk, nem a gyulafehérvári ostromló sereghez, hanem Székelykeresztúron Bemhez csatlakozott.

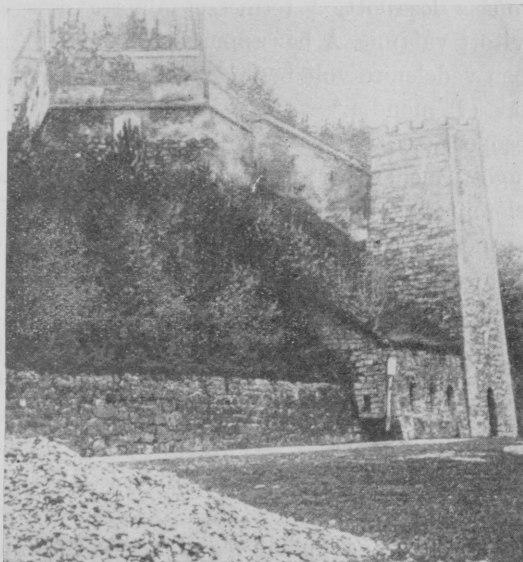
³ A nehezen járható Vulkán hágón az akkori ágyúkat és hadimálhát bajosan lehetett volna átszállítani.

⁴ 3. vázlat: L.

⁵ A nép omlott vagy hasadt toronynak hívja. A katonai térképen: «Zerbrochener Thurm.»

től egy — az útat elzáró — fal húzódott a hegyoldalra. Végül Boicza község déli végén ott találjuk a tulajdonképeni «Vöröstorony» váracskát,¹ a mely egészen 1815-ig fenntartott, bár állandó őrséggel meg nem szállott erősség volt.²

A vár az Oláhországba vivő országút nyugati oldalán, a hegy lejtőjén fekszik s valamikor egyszerű vigyázóhely (kula) volt.

Vöröstorony várának sarokbástyája.

Magyát a körülbelül 12 méter magasra falazott, vörösre festett, négyszögletű öregtorony tette, a melyhez később többféle toldalékokat ragasztottak. A torony déli oldalán, Oláhország felé, 6 ágyúra épült bástya állott, míg az Olt felől az épületek külső falai egyszersmind főgátul is szolgáltak. A váracskát a hegyoldaltól mély nyakárok választotta el, a melynek belső oldala falazva volt. A vár délkeleti végétől az Oltig kőfal nyúlt alá. Ennek kapuján vitt át

¹ 2. vázlat.

² *Semek*: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht. IV. 1. Th. 575.

az út Oláhország felé.¹ Ez a fal azonban ma már nincs meg. Az egész vár nagyon kicsiny volt s — mint Bíró őrnagy is megjegyzi — éjszaka felől jövő támadás ellen nem volt megvédhető.²

1849-ben, a most leírott váracskán kívül, nem volt állandó jellegű erősítés a szorosban, jóllehet az ott vívott ismételt harcok szükségessé tették volna azt. A határszél közelében álló — Vöröstorony nevű³ — házcsoportnál is, a hol a tárgyalandó harcok utolsó felvonása lejárott, a természet alkotta erősségen emberi kéz alig javított valamit. A házcsoport egyik épülete, a veszteglőház, 1849-ben védelemre volt berendezve, sőt a források egy része «redoute»-nak (?) mondja.⁴

A házcsoport éjszaki vége előtt a Latorpatak mélyen és meredeken bevágott mederben folyik, s így ha a jobbpartján levő házak védelemre alkalmasakká lettek téve s a híd kellően el volt torlaszolva: nehéz tűzéréség nélkül nem volt könnyű feladat az állást áttörni. A hídtól délkeletre, a hegy lejtőjén — alkalmasint az utolsó pillanatban — 6 ágyúállás készült, lövőiránnyal éjszaknyugat felé (A.), míg tovább haladva, a telep déli vége és az Olt között, két ágyúra való ütegsáncz volt ásva (B.), lövőiránnyal délnyugat felé. Arról, hogy az így berendezett állást a támadó meg ne kerülhesse, egyáltalában nem gondoskodtak a mieink. Úgy látszik, a nagyon meredek, erdős hegyoldalakat le nem küzdhető akadálnak tartották.

A valóság azonban ugyancsak reájuk czáfolt 1849 július 20-án.⁵

*

¹ *Kövári*: Erdély régiségei. 132., 133. l.

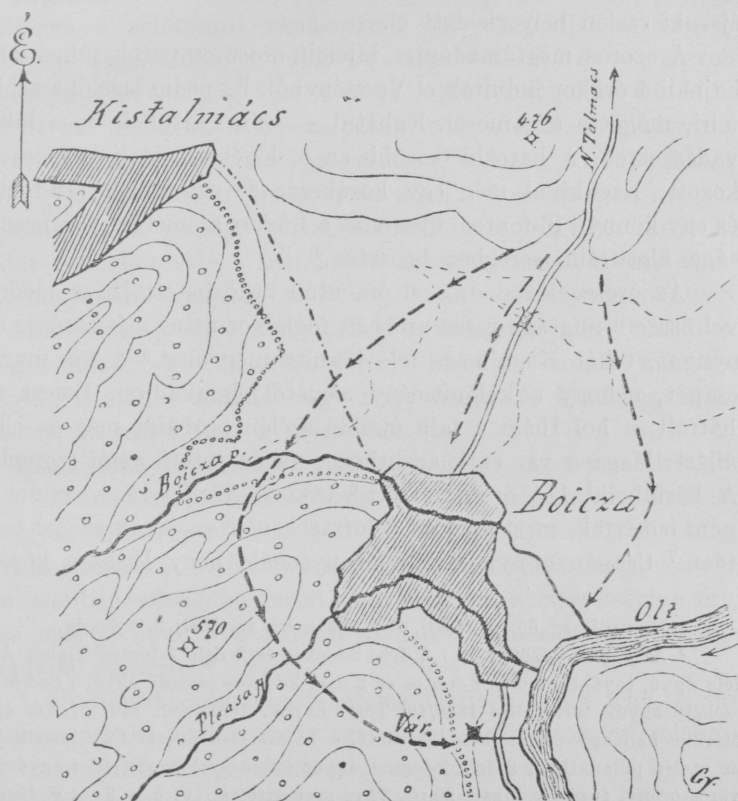
² *Bíró* naplója i. h. — A vár és az «omlott torony» fényképeit dr. Márki Sándor egyetemi tanár úr volt szíves átengedni, a kinek ezért e helyen is őszinte köszönetet mondok.

³ 3. vázlat. — A most 127 lélekből álló telep közigazgatásilag Boiczához tartozik.

⁴ «Redoute» = zárt sáncz. Az orosz *Bericht* csak «Quarantaine»-ről (veszteglőházról) tud, a mely — ha meg volt erősítve — inkább a «reduit» (= mentsvár) nevet érdemelte volna meg.

⁵ *Ramming*, *Gelich* és *Breit* (i. h.) a vöröstoronyi ütközetet jul. 21-re teszik; a *Bericht* (II. 153. l.), továbbá *Bíró* naplója, mely közvetlenül a harc után kelt, jul. 20-ra, pénteki napra. — Jul. 20. 1849-ben csakugyan péntekre esett. Az utóbbi helyes datumot fogadja el dr. *Márki Sándor* (Milleniumi történet X. 357. l.), *Gracza* (i. m. V. 1040. l.) és *Kövári* (i. m. 257. l.) is.

A boiczai ütközet színhelye.

-----> Az oroszok támadása

Mérték 0 km.

A kis magyar sereg, a mely a szoros védelmezésére egyesült, Bíró feljegyzése szerint, mindössze 1637 főt tevő 9 gyalogszázból,¹ 1 lovasszakaszból és 8 ágyúból² állott, s előőrseivel a Nagytalmács és Boicza közötti, már említett magaslaton,³ zömével pedig Boicza éjszaki szélén helyezkedett el.

A szoros megtámadására kijelölt orosz csapatok július 20-án hajnali 4 órakor indultak el Vesztenyéből. És pedig legelől a schitomiri, mögötte a zamosci, leghátul — mint tartalék — a lublini vadászrezred. A harcba később az 5. lövészszázlój is beleavatkozott. Ezenkívül még egy kozákszásad, egy nehéz (12-fontos) és egy könnyű (6-fontos) üteg volt a Lüders személyes parancsnoksága alatt álló sereghöz beosztva.⁴

Az orosz elővéd d. e. 6 óra után ütközhetett Ihász előőrseivel össze s míg egy része arcban foglalkoztatta, másik része dél nyugat, tehát Kistalmács felé került meg őket.⁵ A kis magyar csapat, nehogy a különítmény zömétől elszakadjon, Boicza felé hátrált, a hol Ihász a falu éjszaki szélén próbálta meg az ellenállást. Maga a vár csak az ütközet végén jutott némi szerephez. A körülbelül 1½ óráig tartott⁶ ütközet részleteit — sajnos — nem ismerjük, mert azokról a források nem szólnak eléggé behatóan.⁷ Csupán annyi látszik bizonyosnak, hogy Ihász a közepre

¹ És pedig az 55. zászlóalj, továbbá a 88. zászlóalj 3. százada.

² Az ágyúk között volt: 2 drb. 6-fontos és 2 drb. 3-fontos Gábor Áron-féle ágyú, továbbá 2 drb. 6-fontos és 2 drb. 3-fontos osztrák ágyú. (*Bodola*: «A székely ágyúk története.» 1848/49. Tört. Lapok. 1895. évf. 138. l.) Két ágyú, Márkus hadnagy parancsnoksága alatt, a határszázen állott. Úgy látszik Pap, az utolsó pillanatban, 2 drb. 3-fontos ágyút 6-fontossal cserélt fel s egyúttal a vöröstoronyi tüzérség lovait 20-ról 39-re szaporította. (V. ö. a 2. és 6. függelék. Az utóbbi a vöröstoronyi csapatoknak alighanem utolsó kimutatása s így kétszeresen érdekes.)

³ Az előőrsökhöz két ágyú is volt beosztva. (*Szász Lajos* közlése: «1848/49. Tört. Lapok.» 1894. évf. 154. l.)

⁴ *Bericht*: II. 153. l. Vagyis 12 (később 13) zászlóalj, 1 lovasszásad és 16 ágyú a mieink 1½ zászlóalja, ¼ lovasszásada és 6 ágyúja ellen. (A határszázen álló 2 ágyú eleinte nem jöhetett számításba.)

⁵ 2. vázlat.

⁶ *Szász L.* közlése: i. h.

⁷ *Ramming* szerint (i. h.) Ihász, egész különítményével, a talmácsi magaslaton állott volna; ez azonban téves.

és balszárnyra az 55. zászlóalj, a jobb szárnyra pedig a 88. zászlóalj 3 századát tette.¹

Lüders hamarosan átlátta, hogy a — szerinte bizonyára erősen megszállott — boiczai állást egykönnyen át nem törheti, ennél fogva a schitomiri vadászrezred két zászlóalját a magyar balszárny megkerülésére küldötte, miközben Ihász — nagyon kedvezően álló — 6 ágyúját a 4. sz. nehéz üteggel lövette.² Az említett két zászlóalj, a Boicza-patak völgye felől, megmászta a falutól délnyugatra emelkedő magaslatot³ s onnan a falut rohanta meg. Ugyanakkor az oroszok zöme arczban is megtámadta a magyar csapatot. Ihász, nehogy visszavonulását meggátolják, kiűritette a falut s megkezdte a hátrálást a határ felé. Úgy látszik azonban, hogy Bíró őrnagyot erről idejekorán nem értesítette, mert míg ő minden nagyobb akadály nélkül a vöröstoronyi útra húzódott, addig a kukoricaföldek közé állított Bíró az oroszok már-már elvágták a csapat zömétől, úgy hogy csak erős küzdelem útján törhetett magának utat a szoros felé.⁴

Ihász aránylag könnyű visszavonulását az tette lehetővé, hogy az arczban támadó oroszok Boiczán túl nem nyomultak, a magyar balszárny ellen küldött két orosz vadászzászlóalj pedig, a Pleasa-patakon át, a vöröstoronyi vár feletti magaslatra igyekezett, a mi azonban sok időbe került, úgy hogy mire az erősséghez ért, Ihász már elvonult s a várban csak a 88. zászlóalj egy tisztje maradt 40 emberrel.⁵

A schitomiri vadászrezred két zászlóalja, a hegy felől, a vár árkába nyomult, azután pedig egy század az öregtornyot rohanta meg, a melynek őrsége csakhamar megadta magát.

A határ felé hátráló magyar csapat üldözésére Lüders az egész schitomiri vadászrezredet, a kozákszázadot és a 4. sz. nehéz üteget rendelte az országútra. Ihász utóvédje makacs ellenállás

¹ Szász L. közlése : i. h.

² Bericht: II. 153.

³ A részletes katonai térképen : D. Carburnarii, ☐ 570. (Lásd a 2. vázlaton is.)

⁴ Bíró naplója : i. h.

⁵ Bericht: i. h.

közben, úgyszólván lépésről-lépésre hátrált csak, bárha Lüders két tizenkétfontos ágyúból is lövette azt. Hogy előnyomulását gyorsíthassa, a zamosci vadászrezred két zászlóalját a szorost nyugat felől szegélyező magaslatokra küldötte az orosz hadtestparancsnok. Mindamellett már dél lett, mire Ihász csapata, s nyomában az orosz sereg, a Latorpatak mögötti álláshoz érkezett.¹ A magyar csapat itt újra felvette a harcztot, még pedig sikeresen, jóllehet Lüders a 12-fontos üteggel ugyancsak lövette az állást. Minthogy ezt arcban áttörni még kevésbé lehetett mint a boiczait: Lüders itt is a megkerüléshez folyamodott. E végből a schitomiri vadászrezred három századát, oláh pásztorok vezetése alatt, a Latorpatak völgyén át, a rögtönzött völgyzáró mögé irányította, míg az 5. lövésszászlóalj 50 embere, az Olton átkelve, a magyar csapat jobbszárnyát fenyegette.²

Az ütközet sorsát a délfelől megkerülő oroszok döntötték el, a kik — körülbelül délután 2 órakor — minden harc nélkül jutotak el rendeltetésük helyére. Ugyanakkor Lüders arcban is megrohanta az állást.

Ihász, hátráló vonalát fenyegetve látván, még idejekorán elrendelte a visszavonulást Oláhország felé, de utóvéjé, 2 ágyúval, még egyszer megvetette a lábát. Ámde az egyik — Gábor Áron-féle — ágyú csakhamar elhasadt, a másikat pedig Bodola főhadnagy az Oltba dobatta.³ Ez volt az utolsó ellenállás; ezután már csak a török területre való hátrálás következett, míg csak a visszavonulók — Cainení közelében — egy török csapatra nem bukkantak, a mely velük a fegyvert lerakatta.⁴

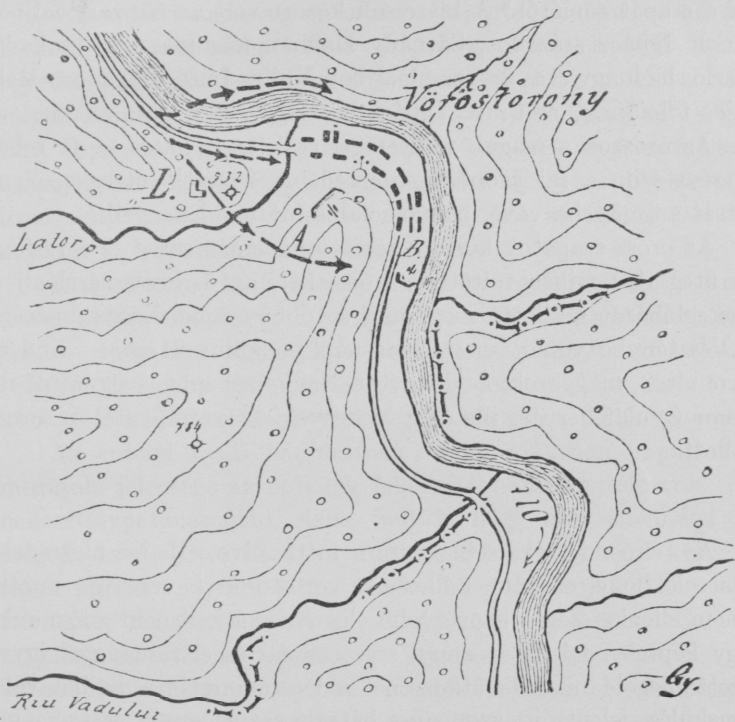
¹ *Szász Lajos* közlése (i. h.). — *Jakab Elek* szerint («Szabadságharcunk történetéhez.» 562. l.) Ihász d. u. 3 óráig harcztolt volna Boiczánál, ez azonban úgy a mérköző erők aránytalanságánál, mint a harcászati helyzetenél fogva is, lehetetlen.

² *Bericht*: i. h.

³ *Bíró* szerint (i. h.) három, *Szász Lajos* (i. h.) és *Nagy Sándor* («Háromszék önvédelmi harcza.» 157. l.) szerint két ágyú hasadt volna el. Bodola Lajos volt a vöröstoronyi különítmény tüzérparancsnoka, s így az ő feljegyzése a leghihetőbb. («1848/49. Tört. Lapok.» 1895. évf. 138. l.)

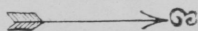
⁴ A *Bericht* szerint (i. h.) ez már délben megtörtént volna. Az én számításom szerint d. u. 4 óra körül, *Jakab Elek* szerint (i. h.) a késő délutáni órákban történhetett.

A vöröstoronyi ütközet színhelye.

---> Oroszok támadása.
-.-.- Országhatár.

Mérlék: 0 ————— 1 km.

Mikor a kis magyar sereget számbavették, 452 főnyi hiányt állapítottak meg.¹ Az 55. zászlóalj két szakasza s a 88. zászlóalj három szakasza egészen eltűnt. Ezeket tehát az oroszok elvágták a csapat zömétől.² A hiányzók között volt az 55. zászlóaljból Thuolt Ignác százados, Csanády Kálmán főhadnagy és Sarkady László hadnagy; a 88. zászlóaljból Kulin Imre százados, Máli Lajos főhadnagy és Csaba Ignác hadnagy.

Az oroszok a maguk veszteségét csak 14 halottra és 41 sebesültre teszik, a mi azonban, honvédeink ismételt makacs ellenállását számításba véve, nagyon valószínűtlenül hangzik.

Az orosz csapatok közül a schitomiri vadászszerep és a 12-főtűs üteg Caineniben töltötte az éjszakát, az 5. lövészzászlóalj a veszteglőházat szállotta meg, míg a többi csapat Nagytalmácsra és Vesztenybe vonult vissza. Másnap — július 21-én — Lüders bevonult a magyaroktól elhagyott Nagy-Szebenbe s egyúttal az onnan Gyulafehérvár, illetőleg Medgyes felé vezető utat is megszállotta.

*

Az elmondottakat higgadtan mérlegelve, Ihász alezredest nemcsak hogy el nem ítélni, hanem ellenkezőleg a legnagyobb elismeréssel kell neki adoznunk, hogy képtelen feladatát annyi szívóssággal és elszántsággal igyekezett megoldani. Más ütközetnél a visszavonulás a bajból való menekülést jelenti, itt azonban a hátráló csapat egyik veszedelemből a másikba került, s ha egyszer az ország határát átlépte, visszavonulásra nem volt többé lehetőség. Kislelkű parancsnok, ilyen viszonyok között, tudva, hogy úgyszólván hiába minden küzdelem, vagy még a szorosban lerakja a fegyvert, vagy rögtön Oláhországba hátrált volna. Ihász azonban a legalább hatszor akkora ellenséget nehéz feladat elé állította, s az a 452 főnyi (28%) veszteség, a melyet

¹ *Biró* naplója (i. h.). — E szerint tehát 1185 ember tette volna le a fegyvert. A *Bericht* szerint (i. h.) azonban a foglyusítottak száma csak 31 tiszt és 987 főnyi legénység volt. Úgy látszik tehát, hogy egy kis töredék az erdőkön át megmenekült, a mit különben *Szász Lajos* is említ (i. h.).

² Egy szakasz — mint tudjuk — a vöröstoronyi várban esett foglyul.

Nagyalmáctól a határszélig húzódó úton szenvedett, eléggé igazolja azt a bátorságot, a mellyel a hadosztály zömétől elszakított, s így minden támogatástól megfosztott csapatai harcoltak.

«Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején» című értekezésemben már rámutattam arra, hogy Bemnek 1849 nyarán egyetlen olyan hadosztályparancsnoka sem volt, a ki az adott súlyos körülmények között, megállhatta volna a helyét. Példaként éppen a nagyszebeni hadosztály felbomlását idéztem, azzal a megjegyzéssel, hogy Pap Vilmos alezredes egy — bármily kicsiny — hadosztály vezetésére is képtelen volt.¹ Ezt az állítást akartam mostani fejtegetésemmel igazolni.

Hogy két mérkőző fél közül csak az egyik győzhet: természetes dolog, ennél fogva a vesztesre — csupán azért, mert balul járt — még nem süthetjük a tehetetlenség vagy a tudatlanság bélyegét. De igenis el kell ítélnünk a legyőzöttet akkor, ha — mint itt is — a kudarcot könnyen elkerülhette volna.

Az erdélyi nyári hadjáratnak egyik, jóformán napról-napra megújuló jelensége az erőknél fokozatos harczbavitele volt. Bem hadosztályparancsnokai, noha tudták, hogy erős ellenféllel van dolguk, szinte irtóztak attól a gondolattól, hogy már kezdettől fogva minden erejüket latba vessék. Elégtelen erővel kísérleteztek akkor is, a mikor azt a szükség nem parancsolta. Ez már magában véve is nagy hiba, de Pap alezredes egy lépéssel ennél is tovább ment, a mennyiben válságos helyzetbe jutott különítményeit se vissza nem hívta, se saját csapataival nem támogatta s ő maga — mindvégig — hadosztályának az ellenségtől legtávolabb eső és legkevésbé fontos csoportjánál tartózkodott.

Különben is egészen fonákul fogta fel a reárártott feladatot. A nagyszebeni hadosztály rendeltetése, mint tudjuk, az volt, hogy az ellenségnek Oláhország felől várt betörését meggátolja. 3800 emberrel és 19 ágyúval² a vöröstoronyi szorosban huzamosabb ellenállást fejthetett volna ki, a melynek végével Nagy-Szebenbe húzódnak vala vissza.

¹ «Történeti Szemle.» 1915. 98. l.

² Ennyi lett volna a hadosztály állománya, a jul. 17-én érkezett segítő-csapatokkal együtt, ha a fogarasi különítmény meg nem semmisül.

Most azonban az oroszok nem Oláhország, hanem Brassó felől közeledtek, ennél fogva a vöröstoronyi szorost ellenük, a kik már úgyis benn voltak az országban, képtelenség volt védelmezni. Igaz, az oroszoknak szükségük volt erre a kapura is, de annak elfoglalását csakis úgy lehetett volna megakadályozni, ha Pap őket nem a szorosban, hanem Nagy-Szebentől keletre, döntően megveri és Brassó felé úzi vissza. Erről azonban az adott erőviszonyok között szó sem lehetvén, igazán nem tudom megérteni, mit akart Pap — még július 18-án is háromfelé forgácsolt — kicsiny hadával? Vajjon nem jutott volna-e eszébe, hogy az a kis csapat, a melyet a vöröstoronyi szorosba dobott, legfeljebb addig tartathatja magát, a míg lövészere és elesége el nem fogyott, azután pedig vagy Oláhországba szorul, vagy még a magyar területen foglyul esik? Pap, a fél hadosztállyal, nem ment bele a csapdába, a mi azt mutatja, hogy a következményekkel tisztában volt; nem lett volna szabad tehát hadosztályának másik felét sem olyan helyzetbe juttatnia, a melyből azután nem volt többé menekülés.

Valaki talán azt mondhatná: a ki mer, az nyer, s a hadvezérnek, ha a szükség parancsolja, bármily merész hadművelettől és bármekkora áldozattól sem szabad visszariadnia. Igaz, de csak akkor, ha a hadászati vagy harcászati sikert előmozdíthatja vele. Itt azonban se az egyik, se a másik nem jöhetett szóba. Harcászati eredményt kivívni nem lehetett, a hadászati helyzeten pedig az a fél nap, a melybe a vöröstoronyi szoros elfoglalása az oroszok egy részének került, mit sem változtatott.

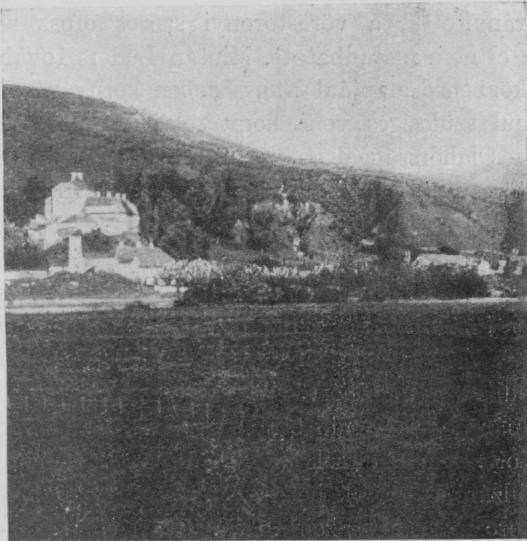
Minthogy tehát Pap eredeti feladatát, az Oláhország felől várt támadás meggátolását, a merőben megváltozott viszonyok között, többé meg nem oldhatta: az új helyzethez alkalmazkodva s a döntő vereség elől idejekorán kitérve, be kellett volna a legközelebbi kedvező alkalmat várnia. Ez nemsokára meg is jött, akkor t. i. a, midőn Lüders, a háromszéki események hírére Segesvár felé elvonulván,¹ Nagy-Szebenben mindössze 6 zászlóaljjal, 2 kozákszázaddal és 10 ágyúval hagyta Hasford altábornagyot.

Feltéve, hogy Pap — mint azt Ramming hitte — Szászsebes

¹ Julius 26.

felé idejekorán visszavonulva Stein ezredes gyulafehérvári, most már felszabadult, ostromló hadával egyesül: akkor Stein — abszolút túlsúlyba jutva — Hasfordot az országból kiverhette volna.

Ha ez sikerül, Lüders okvetlenül visszafordul Nagy-Szeben felé, minek következtében Clamm-Gallással tervezett együttműködése is meghiúsul, a segesvári ütközetre nem kerül a sor, Bem

Vöröstorony vára az Olt felől.

időt nyer hogy Kemény hadosztályát is magához vegye s ezzel, valamint a besztlercei hadosztály maradványaival együtt akár Grottenhjelm, akár Clamm-Gallas ellen újra támadólag léphetett volna fel.

Ha pedig Pap erre, akár a Bemtől kapott utasítás, akár más ok miatt nem mert vállalkozni: azon kellett volna lennie, hogy egész hadosztályával, ne pedig annak csak maradékával, csatlakozzék Bemhez. Ha Pap, 1500 ember és 6 ágyú helyett, 3800 embert és 19 ágyút visz magával Székelykeresztúrra: a segesvári vereségből aligha lesz katasztrófa.

Szóval kétféle kedvező megoldás is kínálkozott, Pap azonban a harmadikat, a legrosszabbat választotta s ezzel hadosztályát az előre kiszámítható biztos kudarcz elé állította.¹

A bekezdésben röviden már érintettem, minő okok szülték azt, hogy Bem a határok hathatósabb oltalmáról nem gondoskodott. Hátra van még, hogy Nagy-Szeben elvesztésének s az I. hadosztály felbomlásának egyéb következményeiről is számot adjak.

Attól fogva, hogy Lüders Clamm-Gallast Nagy-Szeben helyett Brassóba irányította, a vöröstoronyi szoros orosz részről való megszállása el nem maradhatott. Miután Lüders további hadműveleteinek közbenső alapjául Nagy-Szeben környékét választotta, multhatatlanul szükséges volt, hogy tulajdonképeni hadműveleti alapjával — Oláhországgal — ne csak a tőle most már távoleső tömösi és töröcsvári, hanem a szomszédos vöröstoronyi szoroson át is közlekedjék. Julius 20-án — mint láttuk — arrafelé is megnyitotta az utat, a mi nagy előny volt, mert most már mindenféle pótlás nem a bizonytalan erdélyi, hanem a biztosabb török területen át történhetett. Ez volt Nagy-Szeben elestének első következése.

A második a gyulafehérvári ostromzár megszűnése volt. Maga az ostrom már hosszabb idő óta szünetelt, de az ostromzár még mindig tartott. Ámde ennek órái is meg voltak már számlálva, mert a körülzáró csapatok helyzete azonnal tarthatatlanná vált, mihelyt az oroszok Nagy-Szebenből a Maros völgye felé indultak.

Lüders, mint már említettem, július 26-án kelt útra, de nem Gyulafehérvár irányában, hanem — Segesváron át — a székelyföld felé. Stein ezredes azonban, Lüders elindulását be sem várva, már 25-én a marosváradjai magaslatokon vonta össze csapatait.

Hogy az amúgy is hiábavaló ostromzár megszűnt, az még nem lett volna valami nagy hiba. Nagyobb baj volt az, hogy Stein nem tartozott a szerencéskezű katonák sorába. Erdélyi működése a balsikerek szakadatlan lánczolata volt. Más, gyorsabban hatá-

¹ Pap, közvetlenül az oroszok támadása előtt, az erdélyi hadsereg vezérkari főnöke volt, így tehát a hadműveleti dolgokhoz is kellett volna értenie. Az általános helyzetet is jobban ismerhette, mint bárki más a hadosztályparancsnokok közül.

rozó és gyorsabban cselekvő ember az akkor már 5000 főnyi és 25 löveggel ellátott haddal¹ a Nagy-Szebenben maradt Hasfordnak sok bajt csinálhatott volna. Itt azonban megfordítva történt a dolog, mert Stein, elégtelen erővel próbálkozván, akkor is kudarcot vallott,² a mikor abszolút túlsúllyal léphetett volna fel s talán ennek a vereségnek bénító hatása alatt nem támogatta Bem, augusztus 2-án megkezdett, merész hadműveleteit úgy, a mint kellett volna.

*

Kicsiny okoknak sokszor nagyon fontos és messzeható okozatai lehetnek. A nagyszebeni hadosztály az egész erdélyi hadseregnek³ egy tizedrészét sem tette, de — helytelen vezetésből folyó — felbomlása mindamelllett az általános hadászati helyzetre is fölötte kedvezőtlen hatással volt, s más eseményekkel együtt, jócskán hozzájárult ahhoz, hogy a hadjárat kezdetén uralkodó általános elbizakodottságot annak ellenkezője, a kishitűség, váltsa fel.

Mi magyarok rendesen nagyon kevésre tartottuk ellenségeinket s évszázadok keserű tanulságai, mind e mai napig sem voltak elegendők ahhoz, hogy ebből a betegségből kigyógyítsanak. A régi iskolakönyvekből tanult dajkamesékkal áztatjuk magunkat minduntalan, melyek szerint 15—20 ezer főnyi magyar hadak, ötszörhatszorta erősebb ellenséget zúztak pozdorjává, holott az ilyesmi csak félig-meddig is egyenlőrangú hadseregek között, a képtelenségek világába tartozik. Ilyes balhit fordulhatott meg például Czetz agyában is, a mikor a határokon álló gyöngé és fogyatékosan

¹ A gyulafehérvári ostromló-tábor a dévai (II.) hadosztály maradványai-val szaporodott ennyire. Ha még Pap is odavonul, Steinnak körülbelül 8800 embere és 44 lövege lett volna Hasford — legfeljebb — 5000 emberével és 10 ágyújával szemben.

² Augusztus 1-én, Szerdahely es Szászsebes között. Stein itt, a rendelkezésére állott 6²/₆ zászlóaljából mindössze kettőt állított Hasford 4 zászlóalja elé. A vereség oka tehát kézzelfogható.

³ Junius 20-án az erdélyi hadsereg 38,781 főből állott. Lásd: id. értekezésemben: Történeti Szemle, 1915. 86. és 114. l.

felszerelt honvédsapatokat, az orosz támadás elhárítására elegendőknek tartotta.¹

Ez a nagyon is lábrakapott elbizakodottság nyomról-nyomra kimutatható az általa — ideiglenes hadseregparancsnok korában — befolyásolt hadosztályparancsnokok, közöttük Pap alezredes, fel fogásában is.

Már pedig a biztonság ekkora érzetére csak akkor lett volna elfogadható okuk és joguk, ha a honvédhadsereg vezetése, szám,

Az omlott torony a vöröstoronyi szorosban.

kiképzés és felszerelés dolgában az oroszral egyenlőrangú lett volna, a mit azonban sehogyan sem állíthatunk. Korántsem akarom ezzel azt mondani, hogy az orosz hadsereg Erdélyben működött tábornokai valami kiváló hadverők voltak, sőt inkább azt tartom, hogy egy-két esetet leszámítva, alig középszerűeknek bizonyultak. De legalább katonák voltak s így réges-régen tisztában lehettek a katonai tudás amaz alapfogalmaival, a melyeket a

¹ Május 27. kelt levele. (Csányi levéltár 2425. sz.)

honvéd hadosztályparancsnokoknak csak most kellett volna elsajátítaniuk. Voltak jól kiképzett, felszerelt és fegyvelmezett csapataik s végül meg volt az utóbbiak számbeli többsége is, a mi már egy-magában is ellensúlyozhatta a vezetőik egyik-másik tévedését. Viszont a honvédsereg hibáit és hiányait csakis a vezetés ügyesége tehetné volna jóvá, csakhogy ennek ott, a hol gondolkodni és számítani is kellett, alig láthattuk valami nyomát, s a nálunk Magyarországon mai napig elterjedt felfogás, hogy katonai dolgokhoz mindenki ért, akár foglalkozott velük, akár nem: ugyan-csak megbosszulta magát.

Az apró-cseprő, mindenkor elégtelen, csapatokkal való úntalan kísérletezés is azt mutatja, hogy az erdélyi hadosztályparancsnokok nagyobb erőket nem tudtak vezetni, így hát az a túlságos bizakodás, mely őket a hadjárat elején eltöltötte, korántsem volt jogosult.

Valóban fatális dolognak kell mondanunk, hogy míg az anyaországban annyi ügyes és használható hadosztály- (hadtest-) parancsnok akadt, addig Bemnek ebből a fajtából, a nyári hadjáratra, egy sem jutott.

Ez is egyike volt azoknak az okoknak, a melyek az erdélyi hadsereg helyzetét, 1849 nyarán, annyira megnehezítették.

GYALOKAY JENŐ
honv. tüzérszázados.

1. függelék.15-ik lovas Ezredtől.**Név Jegyzék**

Azon egyénekről, a ki a Fogarasi előőrségen az ellenséggelli
össze ütközés alkalmával elvesztek és megsebesültek.¹

		Osztály	Század
Elvesztek :			
Bartók Károly tizedes,	junius 29-én 1849	3	1
Koré Ferenc közőr	« 29-én 1849	3	1
Vetésy Lajos «	« 29-én 1849	3	1
Jakabos Sándor tizedes	julius 4-én 1849	3	2
Janka Antal közőr	junius 29-én 1849	4	2
Pál Ferenc «	« 29-én 1849	3	1
Balázs Dániel «	julius 4-én 1849	3	1
Sebesültek :			
Zsigmond István tizedes	} 29-én 1849 junius	3	1
Nagy Lajos közőr		3	1
Ferencz Samu «		3	1
Miklós Sándor tizedes		4	2
Dózsa Ábrahám közőr		4	2
Simon Lajos «		4	2
Elfogatott gondatlansága miatt:			
Nagy Mihály közőr	junius 26-án 1849	4	2

Összesen elveszett 8, sebesült 6.

Makray
Alezredes.

¹ Gyalokay család levéltára. 1848 49. — 49. sz.

Standes Ausweis

Auf den 10. July 1819.¹

Dis- location	Und zwar	Infanterie		Cavallerie		Artillerie			Summa					
		Mann	Pferd	Mann	Pferd	Mann	Pferd	Kanonen		Einzeln	Zusammen			
								6	3			der	der	
Hermann- stadt	In Garnison mit Gewehr bewaffnet " Lanzen " Kranke und Marodeurs Dienstbare " Kranke " Ohne Pferd " Unausgerüstet	214	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		417	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		32	—	86	72	—	—	—	—	653	—	—	—	—
		—	—	55	39	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mátyás Husaren	—	—	—	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		—	—	3	9	—	—	—	—	186	120	—	—	—
Artillerie	—	—	—	—	82	34	2	—	—	82	34	931	154	
Rothen- thurm	55. Honvéd / Dienstbare mit Gewehr. Bataillon / Kranke und Marodeurs Mátyás Husaren Artillerie	885	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		97	—	20	20	—	—	—	—	982	17	—	—	
		—	—	—	—	67	20	—	4	—	67	20	1069	57
		460	—	—	—	—	—	—	—	—	460	—	—	—
Frecke ² Brücken	88. Honvédbataillon mit Gewehr bewaffnet. Mátyás Husaren Artillerie	—	—	12	12	—	—	—	—	12	12	—	—	
		—	—	—	—	95	54	2	4	95	54	567	66	
		509	10	—	—	—	—	—	—	520	10	—	—	
Fogaras	Héfaluser Baon (3 Kompagnien) { Mátyás Husaren... { Artillerie { Mátyás Husaren zur Erhaltung der Ordnung, Correspondenz und Verbindung	11	—	96	101	—	—	—	—	96	101	—	—	
		—	—	—	—	51	26	3	2	51	26	667	137	
		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
In den nuntliegenden Ortschaften	—	—	—	116	116	—	—	—	—	116	116	116	116	
		2625	27	430	369	295	134	7	10	3350	530	3350	530	

Sig ut supra.

Pap
Oberstl.

¹ Gyalokay család levéltára 1848/49. — 62. sz. — ² Freck = Felek. A szóbantforgó hid Felek és Fenyőfalva között van.

3. függelék.Bokory őrnagy.*Bem József*Altábornagy Úrnak.¹

Fórró ezredes úr engem négy századommal, fél század székely huszárokkal és két 6 fontos ágyúkkal Maros Solymosról Altábornagy úr rendeletére ide Szebenbe azon útasítással küldött, hogy további parancsot Altábornagy úrtól nyerendem.

Két századom már három hónap óta a' Marospartosi táborban van.²

Ma Szebenbe érkeztem, mit Altábornagy úrnak jelentem, s a' létszámokat mellékelvé, további parancsát itt bevárom.

N. Szebenben, július 17-én 1849.

Bokory,
Őrnagy.

¹ Gyalokay család levéltára. — 1848/49. 49. sz.

² Gyalokay család levéltára. 1848/49. 76. sz.

² A gyulafejevári ostromló-sereghez volt beosztva. U. o. 33. és 67. sz.

4. függelék.

72-dik honvéd zászlóalj.**Létszám Kimutatás***Julius 17-re, 1849.¹*

Nevezetesen	Őrnagy	Orvos	Zászlós	Zászlóalj dobos	Százados	Főhadnagy	Alhadnagy	Őrmester	Tizedes	Dobos	Ács	Közhonvéd	Összesen
Törzs _ _ _ _	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5
1-ső század _ _	—	—	—	—	—	—	2	1	7	2	1	82	95
2-dik század _ _	—	—	—	—	1	1	—	2	6	1	—	86	97
5-dik század _ _	—	—	—	—	—	1	2	2	11	2	1	90	110
6-dik század _ _	—	—	—	—	1	1	1	—	8	2	1	56	69
Összesen _ _	1	2	1	1	2	3	5	5	32	7	3	314	376 ²

Kelt N. Szebenben, mint fent.

Bokory
Őrnagy.¹ Gyalokay család levéltára. 1848/49 — 75. sz.² Ez a zászlóalj létszámra legkisebb volt az erdélyi hadseregben. (A fentebb jelzett időben mindössze 586 ember.)

Létszám-Kimutalás

a fent írt Századról.³

Század	tegnap maradt a létszám		azóta fogycott		tehát maradt a létszám		Ezek közül vagyon				Helyben maradt		Ezek vagynak				Ágyúfontos								
	ember	ló	ember	ló	ember	ló	elrendelve		távollevő		szabad-sággal		ember	ló	gyutasos fegyverrel	kovács szuronyos fegyverrel	Vadász fegyverrel	Lándzsával	Karddal	Pisztollyal	Karabinnal	6 fontos	3 darab		
2-ik Őrnagy 1-ső	76	61	1	—	1	—	76	62	4	3	2	—	3	—	67	59	—	—	—	—	67	59	1	—	—

Legyzés. A fentírt Század 1-ső Szármnya⁴ 71 ember 61 ló táborba Maros-Vásárhelyt létezik.

Az elrendelték közül Százados Csulak Úr Bem tábornok Úrhoz.

* * * Déván 3 ember 3 ló a Levélrendezésre.

A távol lévő 2 ember betegsége mián szolgáltat lehetetlen honnyába botosztatot. Déván hátra hagyva ártisombba 3 ember, mely a szabadság rovata alatt látható.

Úti-Allomás Nagy Apold Julius 16-án 1849-ben.

Láttam:

Bokory

őrnagy.

Zonda

főhadn.

¹ 11-ik huszárezred. — ² vagyis 7-ik század. — ³ Gyulokay család levéltára. 1848/49 — 73. sz.

⁴ Minden lovasszázad két szármnya, vagyis felszázadra tagozódott.

6. függelék.

*Rotherthurner Grenz Commando.***Standes-Ausweis***Auf den 16. July 1849.¹*

Namentlich	Offiziere		Vom Feldwebl abwärts Summa		Kranke			3 Pfünder Kanone		3 Pfünder		Pferde		
	Stabs	Oberoffiziere			in Loco	Auswärts	Zusammen	Kugel	Kartesche	Heit	Geschirrite	Pferde	Summa	
55. Honvéd Batallion ...	2	20	853	875	27	60	87	—	—	—	11	4	15	
Altellirie " " " "	—	2	41	43	—	3	3	4	840	192	7	32 ²	39	
Fourwessen " " " "	—	—	20	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
15. Huszaren Regiment	—	1	19	20	—	—	—	—	—	—	20	—	20	
Zusammen...	2	23	933	958	27	63	90	4	840	192	38	36	74	

Ihász,
Obristlieut.

¹ Gyalokay család levéltára, 1848 49 — 74. sz.

² A tüzérség és szekerezészet külön-külön lévén kimutatva, a hámoslovakat az utóbbinak rovatába kellett volna írni.